

А. В. Вертель. Концепція свідомості в психоаналітичній філософії З. Фрейда.

У статті здійснено філософський аналіз комплексу питань, пов'язаних з розумінням та інтерпретацією проблеми свідомості у класичному психоаналізі З. Фрейда. Викладені основні положення психоаналітичної філософії свідомості, показана динаміка розвитку психоаналітичних ідей у системі позасвідоме – передсвідоме – свідомість.

Ключові слова: позасвідоме, передсвідоме, свідомість.

SUMMARY

A. V. Vertel. The Conception of Consciousness in Z. Freud's Psychoanalytic Philosophy.

The paper philosophically analyses the complex of questions related to the comprehension and interpretation of the problem of consciousness in classical Freudian psychoanalysis. The basic provisions of the psychoanalytical philosophy of consciousness are set forth, the dynamics of the psychoanalytical ideas in the unconscious – preconscious – consciousness system developing is shown.

Key words: unconscious, preconscious, consciousness.

УДК 008: 316.7

К. А. Іванова

Національний фармацевтичний університет

ПРОБЛЕМА РІЗНОМАНІТНОСТІ ФОРМ І МЕХАНІЗМІВ КУЛЬТУРНИХ ЗМІН

У статті розглянуто питання існування традиційних культурних цінностей у сучасному світі, який охопили процеси фундаментальних змін. Автор наполягає на тому, що культурні зміни мають як зовнішній, так і внутрішній характер. Культура постає як нерівноважна система, здатна перетворюватися у хаос і переживати радикальні трансформації.

Ключові слова: культура, культурні зміни, цілісність культури, фрагменти-віруси.

Актуальність. Особливу важливість проблема культурної зміни як автономний процес набуває у процесі становлення незалежної України. Виникли незворотні, цілком практичні питання про джерела культурного розвитку, його рушійних сил і спрямованості. Оскільки безпосередньо було поставлене завдання конституювання української нації, зміни психології і культурних стереотипів цілих прошарків і груп населення сучасної України.

Мета статті – виявити й уточнити форми і механізми культурних змін у сучасному суспільстві.

Аналіз досліджень. Тривалий час у західній культурі переважав прогресистський підхід до змін, які в цілому розглядалися як розвиток, поліпшення, ускладнення організації. Однак останні десятиліття ХХ – початок ХХІ століття засвідчили, що розвиток має відносний характер і може мати своїм змістом негативну зміну. Крім того, у філософії та на загальносвітоглядному рівні було поставлено під сумнів подання про законоцілісний розвиток. Сформувався погляд про «відкритість» як необхідні умови розвитку людини й суспільства (А. Бергсон), про конкуруючі альтернативи як умови розвитку, а також про неприйнятність самої постановки про закон розвитку людського суспільства навіть у гносеологічному плані, оскільки це небезпечно з практичної точки зору (К. Поппер). Ще раніше виникло розуміння того, що людина, як істота, наділена свідомістю та волею, не може підкорятися природничо-науковим закономірностям (Г. Ріккерт). Згодом дедалі більше формувалось переконання в тому, що людина здатна до спонтанної зміни умов свого життя й діяльності, оскільки спонтанність узагалі панує у світі явищ і є визначальним моментом у процесі безперервного становлення (І. Пригожин) [1; 4; 5; 7].

Структуру взаємодії в культурному просторі створює безперервна людська діяльність, тому все штучне, тобто те, що не належить до природного світу (світу натури), вимагає безперервної підтримки. Відповідно й окремі елементи культури також вимагають такої підтримки. Проте у процесі культурних змін не спостерігається повного заміщення одних елементів культури іншими.

Уся сукупність різноманітних елементів культури зберігає всередині залишки тих зв'язків і відносин, в які вони були вмонтовані у «вихідному» («початковому») стані. Вони зберігають сліди свого походження, що свідчить про вихідну точку генезису. Наявність подібних залишкових елементів попередньої цілісності (природної чи культурної) створює ситуацію, коли знову створена людиною структура характеризується неповнотою, як внаслідок доповнюючої її констатуючої діяльності, так і через присутність фрагментів сторонніх зв'язків та відносин, які не можуть бути частиною цієї структури. Цілісність і є результат інтегруючої діяльності людини, безперервно вимушеної на метасистемному рівні «виправдовувати» наявність таких фрагментів.

Разом з діяльністю людини такі фрагменти є вихідними точками, чинниками і механізмами культурної зміни індукційного типу у разі квазіструктурного їх об'єднання. Самі фрагменти видалених структур зберігаються неминуче внаслідок того, що інакше неможливо зберігати завершеність елементів, які є основою створюваної людиною структури. Не можна вилучити «проміжок», «ніщо», межу, тобто те, що знаходиться між. Так само неможливо мобілізувати це на реалізацію позитивного «проекту». Такі культурні фрагменти, з одного боку, можуть розглядатися як чинники цілісності, що не «враховуються», з другого боку, як чинники дезінтеграції цього цілого або «тільки» його структури.

Можна сказати, що ці фрагменти втілюють негативний бік діяльності людини у процесі культуротворення. Вони пов'язані з перебуванням «ніщо» на межах будь-якого структурного елементу системи і культури в цілому. «Ніщо» розділяє взаємодіючі елементи. З цим пов'язана безперервність діяльності людини в культурі. Проте фактично людина не може мати справи з «ніщо» і тому розчленовує примикання як збіги, що мають «математичну» межу. Тому поряд з фрагментами відкинутих елементів вона допускає всередину створюваної структури ніщо, відчуження. У результаті системи регулярності і законодоцільності, що виявляються на макрорівні, доповнюються флуктуаціями в локусах, пов'язаних з «неповнотою» людини, людської діяльності, фрагментарністю і неповною розмірністю тих елементів реальності, які використовуються людиною у процесі творення культури, – як структури і як цілісності.

Іншими словами, обривки «сторонніх» зв'язків завжди присутні в культурі, навіть коли немає ситуації контакту з іншими культурами. Вони можуть викликати хворобливі прояви або, навпаки, приводити до позитивних, з адаптивної точки зору, наслідків у розвитку культури.

Як правило, таких точок присутності «сторонніх» елементів досить багато у структурі культури, хоча вони не завжди очевидні. Тому у стаціонарному стані культури вони не справляють істотного впливу на процеси змін. Проте у нерівноважному стані «шум», що викликається ними, на межах структурних елементів або всередині них, оскільки вони можуть мати комплексну природу і включати кілька фрагментів-вірусів, може приводити до різноманітних і непередбачуваних змін усередині культури, з точки зору підтримки її автентичності, «етості».

Ці «віруси-фрагменти» є тими «агентами» індуктивних змін, які можуть притягнути блукаючі інфи інокультурного походження, про яких говорилося раніше, але переважно сприяють спонтанним флуктуаціям і процесам як внутрішнього чинника змін.

«Віруси-фрагменти» – це та «друга сторона медалі», яку людина вимушена мати разом з «першою», як разом з дровами, джерелом енергії, вона приносить у будинок джерело ентропії і хаосу у вигляді загрози виникнення пожежі. Це не означає, що використання «дров» завжди викликати катастрофу, але очевидно, що з певною вірогідністю періодично або неперіодично траплятимуться пожежі, точне місце і час виникнення яких передбачити важко. Чинники, що запускають подібні події, можуть, як правило, розглядатися у стаціонарному стані системи як малозначні, що не заслуговують на увагу.

Ще один приклад зі сфери громадського життя. Так, разом з політичною свободою за встановлення нового порядку присутній «вірус» свавілля, тобто можливість деструктивної неконтрольованої асоціальної поведінки, що спричиняє хаос. Історія свідчить про те, що прояв форм асоціальної поведінки також важко передбачуваний для конкретної ситуації. Відомо лише, що вони вірогідні. Таким чином, «друга сторона медалі», або неконтрольований агент-

вірус, є джерелом деструктивності в суспільно-політичній діяльності. Отже, разом із забезпеченістю соціально-економічних прав людини у політичну систему втягується елемент або структура тотального контролю.

Ці явища пов'язані з неповною розмірністю або фрактальністю культури як системи і цілісності. З одного боку, в будь-якому елементі відтворюється властивість системи в цілому, а з другого – є можливість широкого набору спонтанних варіацій, непередбачуваних, за певних умов ані на мікро-, ані на макрорівні. Тому в аспекті міжкультурної взаємодії сторонні «інфи» можуть включатися у внутрішньокультурні взаємодії, вступаючи у зв'язки і сприяючи перетворенню елементів менталітету і навіть культурного субстрату.

Насправді контакт, взаємодія з інокультурними інфами є різновидом внутрішнього механізму змін, вбудованого у функціонування культури як системи з «неповною» розмірністю, цілісністю, яка виникає в результаті безперервної людської діяльності.

Менталітет є механізмом зв'язування елементів субстрату в систему образів та інтеграції позасистемних елементів культури. Мобілізація можливостей цих елементів двояко впливає на формування цілісності культури. З одного боку, активізуються «імуномодельючі» можливості самої структури, спрямовані проти «фрагментів-вірусів» на захист системи (вузьке розуміння). З другого боку, мобілізується невизначений потенціал самих цих фрагментів. Унаслідок того, що вони не мають чинників, які б протидіяли їм у межах «попереднього» цілого, вони мають дуже високий «енергетичний» потенціал і здатність різноспрямованих еволюцій. Як окремі елементи сукупності, вони набувають можливостей, яких не мали у власному генезисі. У результаті цієї подвійної мобілізації формується цілісність культури, ядром якої є менталітет. За надлишку енергії фрагменти працюють на ціле. Якщо їх не вистачає, вони починають «руйнувати» структуру, а потім трансформують цілісність, створюючи основу для формування нової культурної системи.

У будь-якому випадку ці фрагменти є найбільш активною частиною системи, здатної утворювати через несистемне походження і функціонування різноспрямовані і неприродні з точки зору логіки системи зв'язки. Вони сприяють процесу дезінтеграції менталітету і фундаменту культури на інфи та їх еманції. Вони є критичними точками обертання інформації, оскільки в місці цих точок збираються флуктації, «шум». Саме тут втрати в передачі сигналів є максимальними, а можливість індивідуальної рефлексії – малообмежена. У результаті можуть створюватися новації, потенційно адаптивні, але загрозливі для конкретної культурної системи. Інфи завжди несуть відбиток «ніщості» «фрагментів-вірусів». З цим пов'язана їх здатність утворювати широкий спектр зв'язків, впливати позасистемно і водночас сприяти адаптуючим змінам у межах культурної цілісності.

З енергетичної точки зору зв'язки «закоротко», в обхід існуючих структур, призводять до порушення впорядкованого руху ресурсів, життєво важливих для системи. Періодично виникають енергетичні перевантаження в окремих елементах структури культури. Це призводить до того, що культура, як

дисипативна структура, перестає бути ефективною. Не лише з точки зору накопичення деструктивної енергії на власних структурних рівнях, але й з точки зору витягання ресурсів з периферії. Адже чим більше система здатна розсіяти енергії, тим більше вона її втягує.

Відповідно до винятків із правил мінімального виробництва ентропії для відкритих систем, сформульованого І. Пригожиним, культура як відкрита система майже завжди знаходиться у стані нерівноваги. Це відповідає як постмодерністським, так і діалектичним трактуванням синергетики й основним підходам до синергетики як такої.

На думку І. Пригожина, в ситуації нерівноваги система виробляє більше ентропії, ніж у стаціонарному стані, яка є станом динамічної рівноваги системи із середовищем і для якого властиве мінімальне виробництво ентропії, оскільки культура у нерівноважному стані починає розсіювати більшу кількість енергії для підтримки власного статус-кво [5]. Інакше дисипативний процес був би неможливий, оскільки не мав би достатньої кількості «енергії». Отже, чим більше енергії структура розсіює, тим більше її вона може мобілізувати із зовнішнього середовища. Руйнуючи існуючі зв'язки, інфи тим самим блокують шляхи розсіювання енергії, виведення відпрацьованого культурного матеріалу. Під останнім розуміють речі, процеси, відношення, що стали неефективними: елементи соціальних та інших технологій, що втратили функціональність форми, види мистецтва, морально застарілі знаряддя та засоби виробництва, елементи політичних структур тощо.

Продукти культурної ентропії накопичують енергію хаосу в тому сенсі, що, продовжуючи існувати в межах культурної системи, перестають виконувати функції, пов'язані з вилученням ресурсів з культурної периферії. Але при цьому продовжують їх споживати. Вилучення і скидання енергії в культурній системі нерозривно пов'язані, оскільки у цьому полягає процес безперервної зміни як такий. Тому разом з втратою системної ролі вони втрачають і механізми стоку енергії. Вони стають самодостатніми можливостями, автономними відносно діючої структури, здатними створювати елементи альтернативної структури, блокуючи розвиток початкової або «материнської» культури.

Так, застарілі політичні або правові інститути, не здатні до розв'язання соціальних суперечностей, приводять до їх накопичення в культурній системі, перешкоджаючи можливим адаптивним змінам. Зворотною стороною активності продуктів розпаду культури є їх нестійкість. В ідеальній ситуації нестійкість цих «уламків» домінує таким чином, що вони відразу зникають з культурного горизонту. Така поведінка продуктів культурної ентропії домінує в системі, що знаходиться у стаціонарному стані. У цьому проявляється ключовий парадокс стаціонарного стану культури: чим стрімкіше відбувається зміна елементів структури, чим стійкіше процес змін, тим ближче система до стану динамічної рівноваги, оборотної і детерміністично передбачуваної. Навпаки, стрімкість і безповоротність змін визначається процесами консервативного характеру, відсутністю однозначного «автоматичного» зв'язку

між вибуванням елемента з формально-рольової структури культурної цілісності і фактичним припиненням його існування.

У позитивному сенсі затримка процесів виведення продуктів культурної ентропії пов'язана з тим, що елементи, які виводяться, завжди вилучаються не повністю. Залишаються фрагменти втрачених зв'язків і відносин, які стають «фрагментами-вірусами» відносно «материнської» культури, що витіснила їх. Ці фрагменти і залишки культурем, що вилучаються і набувають характеру самодостатніх можливостей, створюють простір для культурних альтернатив. Крім того, збереження фрагментів елементів зв'язків, речей і відносин, що втрачаються, сприяють підтримці спадкоємності культури і поряд з тим забезпечують безперервність процесу змін як такого. Отже, інфи породжуються не лише процесом акультурації, у перебігу якого відбувається спрощення структур менталітету і культурного субстрату в цілому.

Як уже відзначалося, культурний феномен виникає в результаті спонтанної рекомбінації вихідних культурних генів («мемів»). Чим більш випадковою є така комбінація, тим більше у неї можливостей або для спонтанного зникнення, або для отримання стійкості як маргінального елемента системи або перспективної універсальної адаптивності. Випадковість рекомбінації, не пов'язана з безпосереднім функціональним призначенням речі або явища, що знову виникає, максимально забезпечує широту потенційного використання в межах системи. В онтологічному сенсі функціональна «неприв'язаність», невизначеність речі, явища або процесу, пов'язаного з людською діяльністю, є *змістовним аспектом культурної цілісності*.

Цілісність – це позитивно виражений наслідок рекомбінації елементів культури у свідомості і практичній діяльності індивідів. Це те, що не прив'язано до вирішення вузьких системних завдань, сфера відкритості, вибору невизначених можливостей, неспеціалізованості, творчості культурної системи та індивідів, акультурованих нею. Але також це і загроза хаосу, з яким цілісність (через свою невизначеність) нерозривно пов'язана. Цілісність реальної культури завжди набувається у процесі обертання інформації, але у цьому ж процесі вона і втрачається. Обертання інформації вивільняє агенти-віруси, «запаковані» в цілісність, але існуючі поза структурою. Щодо цього у цілісності немає буття, але є безперервне становлення не лише з тієї точки зору, що цілісність реалізується в безперервній практичній діяльності людей. Крім того, вона безпосередньо формується у процесі безперервного обертання інформації, що супроводжується рекомбінацією елементів культурного субстрату.

Ця суперечлива роль потоку інформації в житті культури повністю відповідає уявленню про інформаційну сферу як дисипативну структуру, що реалізує порядок у породжуваному нею ж процесі ентропії, хаосі. Потік інформації може сприяти встановленню порядку тією самою мірою, як і хаос. Характер проявів інфів, як уже відзначалося, має принципово непередбачуваний характер. Наприклад, потік інформації, пов'язаний з високою оцінкою людської праці, може мати деструктивний характер відносно

традиційних уявлень про працю, а може бути і конструктивним початком, що сприяє модернізації суспільства.

Характер цих наслідків визначається значною мірою еволюцією фрагментів вірусів, рухом інфів і культурем, що задають неповноту культури, непередбачувані траєкторії культурної зміни. Ця антиномічність порядку і хаосу цілком відповідає суперечливій природі цілісності, яка визначається у своєму становленні наявністю фрагментів-вірусів, які разом з тим можуть бути чинником руйнування структури культури або трансформації цілісності.

Як було нами показано раніше, культура є дисипативною структурою, яка існує у процесі безперервних змін, що мають варіативний характер унаслідок своєї спонтанності. Остання проявляється як наслідок чутливості культури як системи до малих «роздратувань». У нормі взаємодії людей гасять флуктуації, що виникають у процесі діяльності (по рецепції і відтворенню культурних стереотипів). У нестійкому стані спонтанні події стають основою варіативності.

Чим вужче локус, тим більш варіативні зміни внаслідок того, що чим менша кількість чинників змін, тим більш важливою стає роль кожного з них. У цьому парадокс локальної зміни: ситуація нерівноваги тут задається самою вузькістю локусу. Нестійкість і породжувані нею зміни у цьому розумінні завжди локальні. Тому для стабільного існування культури необхідно мінімальний простір – від геометричного до віртуального, наприклад інформаційного. Це простір для різноманітності всередині норми, акциденцій у межах субстанції, якостей у межах суті.

Процес змін включає три види змін. *Еволюційними* є зміни у межах якісної ідентичності речі або процесу в межах системи вищого порядку. *Дифузними* є зміни, пов'язані із зовнішнім проникненням у річ або процес. *Індукційні* зміни пов'язані з наявністю всередині культури неінтегрованих елементів, що виходять за межі системи, але при цьому є одночасно частиною цілісності культури. Індукційні зміни можуть бути двох типів. Перший тип пов'язаний з розвитком сторонніх елементів на культурному субстраті, що слабшає. Другий – з механізмом трансформації, з одного боку, елементів субстрату, а з другого – неінтегрованих елементів. Останні є «невидимою» в нормі частиною системи, потенціалом її «адаптивних інтуїцій».

Неінтегровані елементи – це не елементи, «не помічені» спостерігачем, а чинники прихованої від системи різноманітності в межах цілісності. Унаслідок того, що ці чинники не пов'язані з прямими системними завданнями, вони надають *цілому* стійкість у момент, коли система впадає в хаотичний стан. Вони є не метафізичними і не «функціональними» чинниками, але агентами порядку в ході змін. В умовах стабільного існування як моменту у процесі неперервних змін ці чинники забезпечують ефект цілісності. Вони відповідають за активний захист культурного субстрату від процесів дифузії.

Саме тому процеси дифузних змін (просторових, «геометричних») є найбільш повільним типом змін. Це «істинно випадкові» зміни, змістом яких є «кінетичний» процес розширення культури в «чужий» простір. Це вторгнення

відбувається без перетворення. Воно позитивно пов'язано з процесом змін, але лише у тому розумінні, що віднімає енергію у культури, яка розміщується цьому локусі. Тут дифузна зміна в основному виступає чинником зовнішньої нерівноваги. Для дифузної зміни необхідна субстанціональна, родова або сутнісна єдність взаємодіючих елементів. Щодо цього дифузія є «реалізацією із запізненням». В іншому випадку дифузія не відбувається внаслідок того, що інша культура «не може помітити» і прийняти агентів дифузії.

Інтенсивність індукційних змін (квалітативістських на протипагу кінетичним – як «геометричним», так і кількісним) є максимальною, оскільки «середовище» не виробляє проти них «антитіл». Вони не адаптовані до виконання якого-небудь системного завдання і через це потенційно невизначені й універсальні. Тому тільки вони можуть бути чинниками відкритості системи – як щодо її нестійкості, так і щодо здатності до самоорганізації в умовах хаосу, оскільки хаос і відкритість пов'язані між собою. Через це вони і є чинниками цілісності. Індукційні зміни не пов'язані з поняттям прогресу, регресу або розвитку. З точки зору логіки культурної системи вони мають спонтанний характер. Із системної точки зору вони є агентами хаосу в порядку і агентами порядку в хаосі. Тому індукційні зміни можуть як руйнувати, так і встановлювати порядок.

У цьому випадку мова не йде про міжкультурну комунікацію. В останній беруть участь культурні системи. Результатом міжкультурної комунікації може бути обмін «мертвими фрагментами» культури (речами або інститутами), складовими елементами, але не «сумативними» ефектами. Результатом міжкультурної комунікації є дифузія; підсумком індукції – рецепція, тобто адаптація запозичуваного змісту з фундаментальною його зміною.

Джерелом індукційної зміни є поведінка індивідів, що характеризується у психології як контрсугестивне. Сугестія передбачає розгортання потенцій культурної системи і може бути пов'язана із змінами еволюційного типу. Контрсугестія існує завдяки наявності індивідуальної рефлексії, наділеності людини свідомістю і волею. Індукційні зміни пов'язані з наявністю «симбіотичних агентів».

«Симбіотичний агент» має здатність до рекомбінації елементів культурної субстанції і заповнення лакун, що виникають у процесі відтворення культурної матриці. Лакуни виникають у результаті зміни умов середовища, помилок у функціонуванні культурної системи. Лакуни і помилки з'являються тоді, коли еволюційна зміна стає несумісною з культурною матрицею, наприклад, у разі різких змін географічних або кліматичних умов, аномального зростання (падіння) енергооснащеності, науково-технічного відкриття, зовнішнього культурного виклику.

Рекомбінація і заповнення лакун відбувається у результаті дії «симбіотичних агентів» на потік інформації, який відтворює культурна система через вироблені нею засоби масової комунікації. Індивідуальна рефлексія призводить до безперервних спотворень у процесі трансляції культурної

матриці, які знаходяться в межах несуттєвих флуктуацій, «шумом», що супроводжують процес інформаційного відтворення культурної матриці. «Шум» зачіпає нестійкі стани, але не зачіпає властивості культури, що характеризуються стійкістю.

В умовах нестійкості, що задається зовнішніми чинниками, акцидентальний «шум», створюваний «агентами індукції» у процесі сприйняття і ретрансляції культурних зразків, зачіпає властивості або повільно змінювану сутність культури (культурну матрицю). Акциденції перестають бути межами зміни речі як такої і виступають як відірвані від всякого субстрату квазісамостійні сили. Іншими словами, окремі флуктуації можуть перетворитися на чинник глобальної зміни системи. Логічно субстрат може змінюватися, оскільки цим забезпечується безперервність не лише існування, але й процесу зміни сутності. Фізично субстрат повинен змінюватися, оскільки культура розуміється як адаптивний механізм, вироблений людиною у процесі її діяльності. Результатом такої зміни може бути злам культурної системи або її трансформація, деградація цілісності культури, що передує виникненню нової цілісності або генезису. З точки зору ідентичності культури як цієї індукційна зміна завжди має руйнівний характер. Культура допускає переростання «шуму» у чинник якісної зміни, коли утворюється надто багато лакун і накопичується критична кількість помилок, що роблять функціонування культури як системи дезадаптивним з точки зору зовнішніх викликів.

«Шум» відбувається у процесі безперервної акультурації індивідів, що залучаються в цю спільноту через засоби масової комунікації. «Шум» породжується індивідуальною рефлексією і рецепцією культурних зразків, що у сукупності становлять культурну матрицю, сутність культури. Щодо цього «шум» можна розглядати як відомий опір акультурації, що породжується особливостями індивідуального сприйняття, здатністю індивідуальної свідомості не лише сприймати, але й створювати образи, маніпулювати ними. Разом з тим, «шум» щодо культурних флуктуацій можна розглядати як простір виникнення й існування цілісності культури, місце вироблення адаптивних новацій. У цьому розумінні простір флуктуацій є джерелом, місцем розгортання і процесом культурних змін.

Оскільки мова йде про індивідуальну рефлексію, то у своєму виникненні флуктуації мають випадковий характер. Вони заповнюють помилки функціонування структури, але не «фільтруються» системою. Унаслідок того, що вони випадкові відносно сукупності інших флуктуацій, відбір у результаті хаотичної взаємодії окремих флуктуацій також має випадковий характер. У результаті не існує будь-якої певної тенденції до перетворення конкретної флуктуації в подію, що направляє розвиток системи і розглядається як спонтанна.

Спонтанна подія не є «істинно випадковою», оскільки породжується рухом елементів цієї культурної цілісності. Випадковим відносно культурної сутності є процес дифузії сторонніх культурних елементів. Тоді як індукційна

зміна припускає розгортання культурної цілісності, тобто процес, що генетично передує формуванню культурної системи.

Джерелами спонтанності може бути вузькість культурного локусу і чинники, що редуковані до енергооснащеності (географія, клімат, демографія, виклик з боку конкуруючої культури, техніко-технологічні відкриття), але безпосереднім суб'єктом є індивід, наділений свідомістю і волею, у процесі його безперервної акультурації.

Таким чином, культурна зміна – це іманентний стан культури, оскільки йдеться не про «археологію» матеріальних або нематеріальних речей, а про процес, в основі якого лежить необхідність безперервної акультурації індивідів і відтворення у процесі мислення і діяльності індивідів фундаментальних стереотипів культури не акцидентального, а сутнісного характеру, ретрансляції *властивостей* системи. Саме тому система зберігає простір процесу культури, не контролюючи *стану* цієї культури, як поверхні культурної матриці, яка зазнає впливу потоком актів індивідуальної рефлексії. Індивідуальна свідомість буквально віддзеркалює направлені йому культурним субстратом повідомлення і відкидає їх назад. «Шум» – це результат відображення культурем в індивідуальній свідомості і, набір спотворених образів (речей, стандартів поведінки та ін.), що виникає між субстратом та індивідом. Це – результат їх індивідуальної рецепції, місце прояву волі і свідомості людини щодо властивостей культурної системи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бергсон А. Два источника морали и религии / А. Бергсон ; [пер. с фр., послесл. и прим. А. Б. Гофмана]. – М. : Канон, 1994. – 384 с.
2. Босенко В. А. Всеобщая теория развития / В. А. Босенко. – К., 2001. – 470 с.
3. Гальчинський А. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи, методологічні аспекти / А. Гальчинський. – К. : Либідь, 2006. – 312 с.
4. Поппер К. Р. Открытое общество и его враги / К. Р. Поппер. – М. : Феникс, 1992. – 448 с. – (т. 1).
5. Пригожин И. Конец определенности / И. Пригожин. – М. : Ижевск, 2001. – 235 с.
6. Пригожин И. Р. Сетевое общество / И. Р. Пригожин // Социс. – 2008. – № 1. – С. 9–26.
7. Риккерт Г. Науки о природе и науки о культуре / Г. Риккерт. – М. : Республика, 1998. – 416 с.

РЕЗЮМЕ

К. А. Иванова. Проблема разнообразия форм и механизмов культурных изменений.

В статье рассмотрен вопрос существования традиционных культурных ценностей в современном мире, который охватили процессы

фундаментальных изменений. Автор настаивает на том, что культурные изменения имеют как внешний, так и внутренний характер. Культура представляется как неравновесная система, способная превращаться в хаос и переживать радикальные трансформации.

Ключевые слова: культура, культурные изменения, целостность культуры, фрагменты-вирусы.

SUMMARY

K. A. Ivanova. The Problem of Diversity of Forms and Mechanisms of Cultural Changes.

In the article the question of existence of traditional cultural values is examined in the modern world which was overcome by the processes of fundamental changes. An author insists that cultural changes have both external and internal character. A culture appears, as a non-equilibrium system, able to grow into chaos and experience radical transformations.

Key words: culture, cultural changes, integrity of the culture, fragments-viruses.